

EŠTE RAZ O AUTORSTVE RUKOPISNÉHO SPISKU „DE SERVITUTE HUNGARICA“

Juraj Pavelek

K latinskému rukopisu z 18. storočia s názvom „De sevitute Hungarica“ som sa dostal pred 30 rokmi ako prekladateľ — latinčinár. Peter Ratkoš vtedy obstaral z Ostrihomu fotokópie originálu spisu označeného menom Mateja Bela ako autora a zveril mi ich na ďalšie spracovanie. Spis sa mal vydať dvojazyčne a tak som ho aj pripravil na vydanie spolu s úvodnou štúdiou a poznámkami editora.

Pri preklade rukopisu som sa samozrejme musel zahĺbiť do textu a vtedy som prišiel k záveru, že Matej Bel nemôže byť autorom tohto spisu. Podarilo sa mi aj určiť skutočného autora tohto diela v osobe spišského právnika Jána Jonyho a vznik spisu dátovať do rokov 1717—1718. Po zistení, že autorom diela nie je Matej Bel a že dielo nie je až také revolučné, ako sa na prvý pohľad zdalo, upustilo sa od myšlienky vydať spis ako samostatnú knihu a rozhodlo sa, že mám pripraviť do tlače iba kratšiu štúdiu, ktorá by okrem dôkazov o skutočnom autorstve diela obsahovala iba stručnú informáciu o jeho obsahu. Táto moja štúdia bola uverejnená v roku 1956 v Historických štúdiách (2, 54—72) pod nadpisom „O autorstve najstaršej práce o dejinách poddanstva v Uhorsku De servitute Hungarica“.

Tieto moje zistenia o Jonyho autorstve v posledných ôsmich rokoch pri rôznych príležitostiach napádala Mária Vyvíjalová, až naposledy (v roku 1981) v Právněhistorických studiách (24, 43—75) uverejnila štúdiu pod nadpisom „Rukopisný spisok Mateja Bela o odstránení nevoľníctva“. Už z nadpisu vidno, že autorka neuznáva moje dôkazy o Jonyho autorstve. Zazlieva mi, že som neprávom odňal autorstvo Belovi práve pri tomto najvýznamnejšom traktáte (s. 73). Vychádza pritom zo skutočnosti, že rukopis diela „De servitute Hungarica“, ktorý sa zachoval v ostrihomskej metropolitnej knižnici, je celý napísaný Belovou rukou, aj s dodatočnými úpravami textu a poznámok, ktoré Bel urobil najmenej na dva razy s časovým odstupom. Z tohto zistenia Vyvíjalová vyvodila smelý záver (bez najmenšieho dôkazu), že Bel úmyselne v spisku predstieral autorstvo spišského právnika zemianskeho pôvodu Jána Jonyho zrejme „pia fraude“, aby od seba odvrátil útoky, ktoré by jemu, vzdelancovi plebejského

pôvodu a v tom čase vystavovanému surovým útokom feudálnej spoločnosti, hrozili (s. 73).

Za tejto situácie bol som nútený pozrieť sa na argumenty svojho niekdajšieho zistenia Jonyho autorstva ešte raz a po odstupe rokov môžem znovu zodpovedne vyhlásiť, že skutočným autorom spisu „De servitute Hungarica“ je naozaj Ján Jony, i keď spis sa nám zachoval v rukopise Mateja Bela. K tomuto konštatovaniu som sa dostal na základe nasledujúcich dôkazov:

Keď autor dizertácie „De servitute Hungarica“ označuje spisy „Dissertatio de usu et auctoritate iuris Romani in Hungaria circa doctrinam de patria potestate“, „De auspicio regio Stephani Primi Hungarorum apostoli schediasma historico-iuridicum“ a „Superpondium de feudis Hungariae“ za svoje a keď o Spišskej župe používa prívlastok „naša“, treba tomu veriť alebo dokázať opak. Vyvíjalová tomu neverí, ale opak nemôže dokázať. Je to iba jej „pium desiderium“, aby autorstvo zostalo zachované Belovi tak, ako sa predtým tradiovalo, a preto imputuje čitateľovi svoj výmysel o „pia fraus“.

Vyvíjalová predpokladá, že traktát „De servitute Hungarica“ vznikol v čase, keď ešte nebol vydaný pripravovaný Jonyho spisok „Dissertatio de usu et auctoritate iuris Romani in Hungaria circa doctrinam de patria potestate“ (s. 68), ktorý vyšiel v Jene 24. júla 1717. K tomuto záveru autorka zrejme prišla tak, že použitie budúceho času v poznámke pp) dizertácie „De servitute Hungarica“ v slove „poterit“ si vyložila v tom zmysle, že to ešte nie je možné, ale že to bude možné, až bude vytlačená dizertácia „De usu et auctoritate iuris Romani in Hungaria circa doctrinam de patria potestate“. Pritom je nepochybné, že budúci čas „poterit“ vyjadruje iba to, že budúci čitateľ dizertácie „De servitute Hungarica“, ak bude chcieť, bude si môcť v citovanej rozprave obširnejšie prečítať, čo autor dizertácie „De servitute Hungarica“ iba jedným slovom naznačil.

Ináč dôvodenie Vyvíjalovej je celkom nepochopiteľné. Bel podľa nej napísal traktát „De servitute Hungarica“ v roku 1717, kým ešte nebol vydaný Jonyho spisok „Dissertatio de usu et auctoritate iuris Romani in Hungaria circa doctrinam de patria potestate“. Autorka nevysvetlila, ako sa Bel v Bratislave mohol dozvedieť, že Jony v Jene pripravuje do tlače svoju dizertáciu. Pritom skutočnosti sú také, že Jony v Jene roku 1717 vydal tri spisy v tomto poradí: „Dissertatio de usu et auctoritate iuris Romani in Hungaria circa doctrinam de patria potestate“ (24. júla 1717), „Facies iuris publici Hungariae“ (1. septembra 1717), „De auspicio regio Stephani Primi Hungarorum apostoli schediasma historico-iuridicum“ (bez bližšieho dátovania, avšak bezpečne až po predchádzajúcom spise, ktorý sa v spisku cituje — pozri s. 14 vydania z roku 1756). A až v dodatku k tretiemu spisu Jony sľubuje, že o uhorskom feudalizme bude písať obširnejšie a sústavne, ak sa to bude páčiť dobrému bohu (s. 19 vydania z roku 1756). Z týchto konštatovaní vyplýva, že dizertácia „De servitute Hungarica“ nevznikla pred vydaním prvého Jonyho spisu, ktorým bola dizertácia „De usu

et auctoritate iuris Romani in Hungaria circa doctrinam de patria potestate“, ale až po vydaní tretieho spisu, to znamená, že až koncom roku 1717.

Tvrdenie, že Bel napísal traktát „De servitute Hungarica“ v roku 1717, kým ešte nebol vydaný Jonyho spisok *Dissertatio de usu et auctoritate iuris Romani in Hungaria circa doctrinam de patria potestate*“, mohla Vyvíjalová vyvodit' aj z iného miesta dizertácie „De servitute Hungarica“ (§ XVII, s. rkp. 28), kde sa uvádza, že o vplyve rímskeho práva na uhorské zákony bude autor raz, ak mu to dovoľia sily od boha uštedrené a bude na to čas, dišputovať sústavne, keď bude vykladať o používaní a vážnosti rímskeho práva v Uhorsku všeobecne vo všetkých druhoch práva. Tu nemal autor na mysli svoju vtedy už vytlačenú dizertáciu „... circa doctrinam de patria potestate“, ktorú cituje v poznámke pp), ale novú prácu „... generatim per omnia iura“, ktorú sa chystal napísať. A skutočne ju napísal, nie však Matej Bel, ale Ján Jony. Nie síce „všeobecne vo všetkých druhoch práva“, ale iba „v občianskom práve“. Práca vyšla tlačou v Levoči pod menom Jána Jonyho. Má názov „De auctoritate iuris civilis Romanorum in regno Hungariae schediasma historico-iuridicum“ a je dátovaná dňom 18. júna 1718.

Z toho zistenia nepochybne vyplýva, že autorom dizertácie „De servitute Hungarica“ je Jony a že túto dizertáciu napísal medzi napísaním svojich spisov „De auspicio regio“ a „De auctoritate iuris civilis“, to znamená na sklonku roku 1717 a na začiatku roku 1718. Toto dátovanie podporuje aj zmienka o Efraimovi Gerhardovi (predslov, s. rkp. 2) ako o altdorfskom profesorovi. Gerhard sa stal univerzitným profesorom rímskeho práva v Altdorfe pri Norimberku v roku 1717 a v roku 1718 už zomrel. Keby bol autor dizertácie „De servitute Hungarica“ vedel, že Gerhard je už mŕtvy, bol by to iste podľa vtedajších zvyklostí naznačil vhodným prívlastkom. Je málo pravdepodobné, že by sa bol Bel v Bratislave tak rýchlo dozvedel o ustanovení neznámeho Efraima Gerharda za altdorfského profesora, zatiaľ čo v prípade Jonyho, ktorý bol v tom čase na štúdiách v Jene, je to celkom samozrejmé, keď vieme, že Efraim Gerhard bol tiež absolventom jenskej akadémie (z roku 1705, pozri jeho „*Dissertatio academica de studio historiae philosophicae*“) a že Jony sa túto okolnosť mohol veľmi ľahko dozvedieť napr. prostredníctvom svojho profesora práva Caspara Achatia Becka.

Vyvíjalová jednoducho tvrdí (s. 67), že Bel v traktáte „De servitute Hungarica“ dokazoval vplyv rímskeho práva na uhorské zákonodarstvo a aj na Verböczyho Tripartitum, čo zdôvodňuje údajom, že mal vysokú erudíciu v oblasti práva a že jeho Apológia dokazuje suverénne poznatky z rímskeho práva. Proti tomuto tvrdeniu musím namietat': že pripísanie autorstva Apológie Belovi bolo presvedčivo vyvrátené, len Vyvíjalová to neberie na vedomie; ďalej: že skutočnosť, že Bel mal vysokú erudíciu v oblasti práva, nepostačuje ako dôkaz, že je autorom dizertácie „De servitute Hungarica“. Jony, ktorý v tejto dizertácii vystupuje ako autor (odvolávajúci sa na dva spisy, ktoré vyšli pod jeho plným

menom, ako na svoje), mal, hoci o 11 rokov mladší od Bela, omnoho vyššiu erudíciu v oblasti práva, a to nielen rímskeho, ale predovšetkým uhorského verejného práva. V spisku „Superpondium de feudis Hungariae“ Jony vyložil stručne podstatu kráľovských donácií ako základ feudálneho zriadenia a s poukazom na skutočnosť, že uhorské feudá boli až do jeho času Nemcom a iným národom neznáme, chystá sa napísať spis „Institutiones feudales ex iure Hungarico depromptae“. Rukopisná práca „De servitute Hungarica“ obsahom a celou svojou povahou vyhovuje tomu, čo Jony sľúbil napísať. Pretože nemáme k dispozícii Jonyho rukopis, ale iba Belov prepis, nepoznáme pôvodný názov, ktorý Jony svojmu spisu dal.

Záver dizertácie „De servitute Hungarica“ (§ XIX, s. rkp. 31—32) poukazuje na mladého človeka, ktorý sa síce honosí svojím dielom, zároveň však má obavy, že ešte plne nevyhovet: „Pomedzi všetkými a jednotlivými uhorskými dejepiscami nenachádzam nikoho, kto by si bol zmyslel spracovať túto tému odborným spôsobom. A tak, ak mám byť posudzovaný ako taký, ktorý som sa prvý prichytil k tomuto dielu, zaiste tým ľahšie dosiahnem uznanie od všetkých, ktorí sa snád' domnievajú, že sa nijako nezadosťučinilo ich vzdelanosti, úsudku, vážnosti a konečne aj skúsenosti. Preto tiež čo najhorlivejšie prosím všetkých ušľachtilých občanov našej vlasti a predovšetkým tých ľudí, ktorí venujú úsilie bádaniu a osvetľovaniu uhorských dejín, aby sa neobťažovali oznámiť mi, čo snád' z vlastného štúdia pozbierali o tomto predmete. Vynasnažím sa, ak moje vlohy budú podporené, aby som mohol prípadné pomýlenie opraviť a konečne úplnejšie spracovanie tohto výkladu aj uverejniť.“

Citované miesto dokazuje, že autor dizertácie „De servitute Hungarica“ ju musel označiť plným menom, pretože ináč by jeho výzva na všetkých ušľachtilých občanov nemala význam, keby nevedeli, komu majú zaslať svoje pripomienky a doplnky. A pretože autor v dizertácii citoval dve diela, ktoré vyšli pod menom Jána Jonyho, oprávnené predpokladám, že v pôvodnom rukopise aj dizertácia „De servitute Hungarica“ bola označená plným menom Jána Jonyho a nie pseudonymom alebo podľa Vyvíjalovej kryptonymom.

Podobné vyjadrenia, ako som ich citoval zo záveru dizertácie „De servitute Hungarica“, nachádzame aj v ďalšom Jonyho spise, ktorý bol vydaný pod jeho plným menom v roku 1718 v Levoči. Je to jeho dielko „De auctoritate iuris civilis in regno Hungariae schediasma historico-iuridicum“. V závere (§ 13) sa autor obracia na čitateľov, aby s láskavou myšliou prijali aspoň to, čo sa im teraz podáva, kým iní nepripravajú znamenitejší a obširnejší náčrt. Ak niečo pochybil, prosí, aby to čitatelia pripísali jeho neskúsenosti a aby ho vo vhodnom čase a na vhodnom mieste priateľsky napomenuli.

Vyvíjalová neuznáva môj názor, že autor dizertácie „De servitute Hungarica“ bol právnikom; tvrdí, že sám sa rátal za dejepisca, čo dokazuje citátom „inter omnes et singulos rerum Hungaricarum scriptores“ (s. 65). Lenže právnik Jony sa vo všetkých svojich dielach zaoberal sústavne históriou práva a tak sa

aj sám počítal medzi historikov. Predsa však miestami potrebuje rozlíšenie vlastných historikov od sekundárnych, akým bol aj on sám. Preto vôbec neobstojí názor Vyvíjalovej, že sa autorov výrok, že sa problematiky o nevoľnom sedliactve ujal prvý, dá interpretovať v takom zmysle, že sa podujal problematiku spracovať ako prvý z uhorských dejepiscov. V predhovore k dielu „*Facies iuris publici Hungariae*“ (s. 5 vydania z roku 1756) Jony píše, že si z diel niektorých historikov povyberal, čo potreboval pre svoj účel, avšak, že z diel vlastných historikov nemohol čerpať vyčerpávajúcu znalosť uhorského verejného práva. Podobne sa vyjadruje aj autor dizertácie „*De servitute Hungarica*“ (§ VIII, s. rkp. 12): „Nakoľko sa nám nedostáva širších dôkazov od dejepiscov, uzhodujeme sa aj na tomto mieste s Gerhardom, častejšie už citovaným“. Na rozdiel od Vyvíjalovej ja interpretujem toto miesto tak, že autor dizertácie „*De servitute Hungarica*“ práve nie je vlastným historikom, ale právnikom, keď aj Efraim Gerhard bol profesorom rímskeho práva. Teodor Ortway v roku 1868 (v štúdiu vydanú anonymne v Pešti s názvom „*Bél Mátyás De servitute Hungarica czimű kiadatlan kézírata a primási könyvtárban*“) vyčítal domnelému autorovi Matejovi Belovi, že hoci mohol disponovať konkrétnymi faktami, neurobil tak; citovať opatrenia zákonodarcu nestačí na charakterizovanie historických skutočností. Táto Ortwayova výčitka práve svedčí, že autorom dizertácie nebol historik, ale právnik, ktorému je vlastné citovať zákonné ustanovenia. Treba však doložiť, že aj Jony mal historické vzdelanie, čo dokazuje vo svojom spise „*De auspicio regio Stephani Primi*“ (s. 14—15 vydania z roku 1756), kde vyslovuje vďaka svojmu ochrancovi a učiteľovi Struviovi, profesorovi histórie na jenskej univerzite.

V dizertácii „*De servitute Hungarica*“ naozaj prevažujú citáty z právnych ustanovení, predovšetkým z Veřböczyho Tripartita. Autor cituje síce aj historikov Thurócziho, Bonfiniho, Berneggera, Oláha, Ransana, Otrokocsiho, Zamosia, Toppeltina, Ensa, Lisznyaiho, Revu, Paršica, Bakschayho, Tuberona, avšak ťažisko jeho práce spočíva v citovaní zákonných ustanovení, ktoré dizertácii dávajú charakter právnického diela. Na dôkaz, ako bol Jony oboznámený s príslušnou odbornou, predovšetkým historickou a právnickou literatúrou, uvádzam zoznam 136 autorov, ktorých Jony citoval v diele „*Facies iuris publici Hungariae*“, vydanom v Jene v jeseni 1717, teda bezprostredne pred napísaním dizertácie „*De servitute Hungarica*“: Alexander ab Alexandro, Ammianus Marcellinus, Appianus, Arianus, Aristoteles, Arnisaeus, Arumaeus, Aszalay, Augustinus, Avity, Baianovszky, Balduinus, Barclaius, Barthius, Becmanus, Behambus, Berneggerus, Bertramus, Betsius, Besoldus, Bocerius, Bodinus, Boeclerus, Bonfinius, Boxhornus, Brunnerus, Buddeus, Busbequius, Camerarius, Carpzovius, Casanbonus, Cassiodorus, Cedrenus, Chopin, Clapmarus, Conringius, Cromerus, Curtius, Cuspinianus, Daneus, Diodorus Siculus, Efferem, Ens, Florus, Forstnerus, Freherus, Frölichius, Galeotius, Gothofredus, Goldastus, Gregorius Tholosanus, Grotius, Güntherus, Harprechtus, Hartknochius, Helmoldus, Henningus,

Herodianus, Heroldus, Hoepingius, Hotomannus, Isthvanfius, Jornandes, Jovius, Junius, Justinus, Juvenalis, Kekermannus, Kithonichius, Lambertus Hortensis, Lambertus Schafnaburgensis, Lansius, Lipsius, Livius, Ludewigius, Maiolus, Minsichtius, Molnar, Münsterus, Mylerus, Nadanyi, Nadasdius, Olahus, Oldenburgerus, Ortelius, Osorius, Daniel Otto, Otto Frisingensis, Ottrokocsius, Ovidius, Palliotus, Pasquier, Pauermeister, Phranzamus, Plutarchus, Pomponius, Praxagoras, Ransanus, Reinkingius, Reva, Richardus, Richterius, Ritius, Rupertus, Savedra, Schmeizelius, Christophorus Hermannus Schwederus, Gabriel Schwederus, Schönbornus, Schweigerus, Servinus, Sigibertus, Sixtinus, Sleidanus, Soranzius, Speidelus, Spenerus, Steuchus, Streitius, Struvius, Stumpsius, Szentiványi, Tabor, Tacitus, Taubmannus, Thuanus, Thuroczius, Tubero, Veisius, Vensenbec, Verboetzius, Vindeck, Volateranus, Vurmserus, Wippo, Zeilerus.

Vyvíjalová dokazuje (s. 66) závislosť Jonyho na Belovi tým, že vo svojom v roku 1725 napísanom diele „*Commentatio historico-juridica*“ použil frázu „širý oceán práva“ podľa Belovej frázy „širý oceán dejín“ v diele „*Hungariae antiquae et novae prodromus*“, vydanom v roku 1723. A Bel že si zase takto prispôbil frázu anglického spisovateľa Locka „oceán bytia“. To sú slabé argumenty. V tejto súvislosti poukazujem na to, že Jony podobnú frázu „na onom širom mori zákonov“ použil vo venovaní svojho prvého spisu svojim ochrancom Jurajovi Görgeyovi a Pavlovi Lányimu („*Dissertatio de usu et auctoritate iuris Romani in Hungaria circa doctrinam de patria potestate*“). Toto venovanie je datované dňom 16. júna 1717, keď ešte nevyšiel Belov citovaný spis a keď ešte 22-ročný Jony na štúdiách v Jene sotva čo vedel o Belovi. Vo venovaní Jony uvádza, že plod svojho štúdia zasväcuje menám tých mužov, ktorí ho radami pri štúdiu podporovali, aby sa naučil používať výťahy, bez ktorých by sa nemohol na onom širom mori zákonov bezpečne a pohodlne plaviť a tým menej dostať sa do želaného prístavu.

Belovo autorstvo dizertácie „*De servitute Hungarica*“ chce Vyvíjalová potvrdiť aj niektorými vedľajšími dôkazmi. Tak uvádza (s. 67), že Parschitiovo rukopisné dielo o Sedmohradsku mal Bel vo vlastníctve od roku 1702 a že autor sa cituje v dizertácii „*De servitute Hungarica*“ (§ XIII, s. rkp. 19). Tieto údaje vzbudzujú dojem, ako keby autorom dizertácie „*De servitute Hungarica*“ mohol byť iba Bel, keď rukopis Parschitiovho diela bol uňho. Lenže v dizertácii „*De servitute Hungarica*“ sa necituje toto rukopisné Parschitiovo dielo „*Comitatus regni Hungariae, Slavoniae et Transylvaniae incorporati*“ (čo by sa v prípade Belovho autorstva právom očakávalo), ale vo Wittenbergu v roku 1702 tlačou vydaný spis „*Tabella Hungariae ducum et regum christianorum, in qua eorum ortus et occasus*“. — Podobne dôvodenie Vyvíjalovej (s. 54), že autorova argumentácia, že nevedomosť je iba dôsledkom nedostatočnej výchovy, poukazuje na pedagóga, čo sa hodí na Bela a nie na Jonyho, je veľmi lacné, pretože autor dizertácie „*De servitute Hungarica*“ na uvedenom mieste (§ VIII,

s. rkp. 13) nepodáva svoj názor, ale cituje tu „i keď anonymného, predsa však vo verejnom a iných právach veľmi učeného spisovateľa (ako to vysvitá z jeho spisu „De libertate omnimoda“).“ Teda nie pedagóg, ale právnik!

Naproti tomu ja som v dizertácii „De servitute Hungarica“ našiel vedľajšie dôkazy, ktoré poukazujú na Jonyho autorstvo. Ide napr. o výraz „Sparta“ vo význame „téma, predmet“. Nachádzame ho v § XIX (s. rkp. 31) dizertácie „De servitute Hungarica“: „inter omnes et singulos rerum Hungaricarum scriptores neminem reperio, qui hanc Spartam professa methodo sibi adornandam putaverit“ i v súčasne napísaných i vydaných spisoch, ktoré vyšli pod menom Jána Jonyho, totiž v dielku „De auctoritate iuris civilis Romanorum in regno Hungariae schediasma historico-iuridicum (§ 3, s. 6): „non equidem nescio neminem hactenus extitisse, qui hanc sibi Spartam pro sua dignitate exornandam sumserit“ a taktiež v dielku „De auspicio regio Stephani Primi“ (s. 3 vydania z roku 1717): „in hoc tamen singulari ac praecipua quadam laude digni mihi videntur, quod hanc Spartam, ut alia multa, quam diligentissime prosequantur.“ — Podobne nachádzame v dizertácii „De servitute Hungarica“ prirovnanie Verböczyho k Tribonianovi, kodifikátorovi rímskeho práva za vlády cisára Justiniána (527—565): „iuvabit fortasse solertissimum Hungariae Tribonianum, Verboetizium audivisse“ (§ II, s. rkp. 5); „pergit quippe in opinione sua Tribonianus noster scribendo“ (§ VI, s. rkp. 10) zrejme podľa gratulačného listu profesora práva jenskej univerzity Caspara Achatia Becka, ktorý bol publikovaný v júli 1717 v Jonyho akademickej dizertácii „Dissertatio de usu et auctoritate iuris Romani de patria potestate“, kde čítame: „illis quippe, summa earum ratione inductus, in concinnando iure patrio perpetuo usus est Verboetizius, Hungariae Tribonianus“ (s. 40 vydania z roku 1756).

Najvážnejšie výčitky na moju adresu Vyvíjalová zniesla pre nepochopenie celej šírky ideového bohatstva, keďže som vraj nepostrehol hlavnú pointu spisu — jednoznačné protifeudálne stanovisko pôvodcu a jeho návrh na odstránenie nevoľníctva (s. 48, 46). Po odstupe rokov a po novom preskúmaní rukopisného diela „De servitute Hungarica“ nemôžem ináč, ale iba trvať na svojich úsudkoch z roku 1956. Autor naozaj zaujíma postoj uhorského občana, ktorý sa s úctou vyjadruje o bohu, kráľovi a zákonoch. Aspoň niekoľko príkladov: „výnos blahej pamäti kráľa a apoštola nášho Štefana; najjasnejší uhorský kráľ svätý Štefan; najsvätejší uhorský kráľ; v čase najšťastnejšej vlády Ladislava I.; najmúdrejší usporiadateľ našich zákonov Verböczy.“ Že autor na mnohé otázky naozaj dáva len dobovú odpoveď a že mu chýba ostrosť kritizovania súčasných feudálnych pomerov, dokazujem citátmi zo samotnej práce: „Zdá sa, že tiež dekrét kráľa Ladislava I. (kniha II, hlava 12) zapríčinil stratu niekdajšej slobody mnohým Uhrom, ktorí sa dovtedy boli tešili zo všestrannej voľnosti. Čo je totiž medzi ľuďmi rozšírenejšie, ako že nehanebne odcudzujú majetok a imanie iných? Mne sa zdá celkom pravdepodobné, že i vtedy sa nie všetci zdržiavali od takých vecí. A tak chcejúcim nediala sa nijaká krivda (§

III, s. rkp. 7—8).“ — „Ako sa to vyjadruje v prastarom prísloví, že prílišná sloboda sa obyčajne často zvrhne v náhlu svojvoľnosť, tak aj naši Uhri, ktorým sa ako nevoľníkom povoľovala mnohá výsada slobody, začali hrýzť uzdy, nerozvážne sa búriac proti uhorskej šľachte. A keďže to vyžaduje veľmi zreteľný prospech práva, aby ľudia toho druhu odpykali zaslúžené tresty za svoju opovážlivosť a keďže nadto je zásadou prospešného zákona, že zneužívaním sa výsada stráca: sami sebe si to mohli pripísať títo biedni ľudia, že sa im ušlo tvrdších podmienok života, keď po strate slobody sťahovania boli prisúdení právom večnej držby svojim zemepánom a keď už viac nemali trvalé vlastníctvo svojho majetku (§ XIII, s. rkp. 18).“ A návrh na odstránenie nevoľníctva, ako to uvádza Vyvijalová (s. 46), dizertácia „De servitute Hungarica“ vôbec neobsahuje. Výklad v § XVIII prináša iba výpočet jestvujúcich spôsobov rozviazania nevoľníctva. Je to typický právnický výklad, ktorý pozostáva z citovania zákonných ustanovení počínajúc Štefanom I. cez Verböczyho Tripartitum, článok 17/1622, 30/1630, 26/1647 až po autorovu súčasnosť.

Vyvijalová prináša podrobný popis rukopisu dizertácie „De servitute Hungarica“ a svedčí, že je to pravý autograf Mateja Bela. Má pravdu, keď tvrdí, že ja som nemal možnosť vidieť originál rukopisu, ale že som pracoval iba s fotokópiami. Proti týmto tvrdeniam nemám nijaké námietky. Svoj posudok o autorstve tejto rukopisnej práce som nestaval na rukopise, ale na vnútornom rozboře diela. Preto som charakteristiku paleografickej stránky rukopisu vôbec nepovažoval za dôležitý faktor pri identifikácii pôvodcu. Pôvodca podľa mňa je ten, kto dielo zostavil a napísal a nie upravovateľ a prepisovateľ textu.

Podobný názor v súvislosti s Matejom Belom vyslovil univerzitný profesor Dr. A. Petrov (Příspěvky k historické demografii Slovenska v XVIII.—XIX. století. Praha, Česká akademie věd a umění, 1927, úvod s. 22—23). Týka sa to Belovho diela „Notitia Hungariae novae“. Petrov o ňom vyslovuje úsudok, že vo všeobecnej historickej a národopisnej časti Notitie postupoval Bel, ako uznal za dobré. Mal omnoho viac všeobecných faktických správ i rozsiahleho dokumentárneho materiálu ako jeho spolupracovníci, mal široký vedecký obzor a kritický cit. Preto na všeobecné časti Notitie patrí Belovi plné autorské právo. Avšak v špeciálnej časti musel Bel dôverovať svojim spolupracovníkom a javí sa tu prevažne nie autorom, ale redaktorom. Pravdaže i v špeciálnej časti Notitie mohol Bel robiť zmeny a doplnky jednak podľa toho, že osobne poznal tú alebo onú osadu, jednak podľa správ iných dopisovateľov. Môj názor je, že toto Petrovovo zhodnotenie Belovej vedeckej činnosti *matatis mutandis* platí aj pre ostatné práce, hlavne pre jeho Prodrumus a Adparatus. Bel bol vedeckým redaktorom prác, ktoré sa rozhodol zaradiť do svojich vydání.

Že text dizertácie „De servitute Hungarica“ bol celý prepísaný, dokazujú vsuvky, ktoré sa v rukopise vyskytujú. Tak na strane 11 štyri slová „Thuroczio depromptas et a“ sú napísané na margu so značkou pre vsuvku, takže celá veta znie takto: „Utramque tamen ex Thuroczio depromptas et a Verboetzio citato

superius loco coniunctas esse asserit.“ Na strane 19 sú tri slová „belli huius servilis“ napísané ako vsuvka na margu rukopisu, takže celá veta znie takto: „Ceterum, quod ad belli huius servilis causas, auctores, progressum, finem gravemque architectorum poenam adtinet . . .“ Rovnako na strane 19 sedem slov „auctores, qui de funesto hoc bello scripserunt“ sa nachádza na margu ako pokračovanie tohože riadku, takže celá veta znie takto: „de iis, ne instituti limites migremus, consuluntur auctores, qui de funesto hoc bello scripserunt, cum primis potuerunt“. Všetky tieto chyby sa mohli stať iba pri prepisovaní.

Predstavujem si to tak, že Jony napísal dizertáciu „De servitute Hungarica“ pod vlastným menom práve tak, ako štyri spisy vydané v tom čase. Rukopis sa dostal do Belových rúk alebo na doplnenie podľa autorovho úmyslu vyjadreného v závere dizertácie, ako som ho citoval už vyššie, alebo na vydanie. Zásielku rukopisu mohol sprostredkovať rektor kežmarskej evanjelickej školy Juraj Bohuš a Bel rukopis chystal na zaradenie do pripravovaného diela „Hungariae antiquae et novae prodromus“. Dokazuje to slovo „Caput“, napísané ako nadpis zažltnutým atramentom. Takéto označenie majú jednotlivé časti v Prodro-me. Že tam Bel neuviedol meno autora, odpovedá situácii, lebo tak isto to urobil s Bohušovými „Dejinami Spišskej župy“. Meno autora je uvedené iba v predhovore. Keby bol Bel naozaj zaradil Jonyho dizertáciu do Prodro-mu, bol by jeho meno tak isto uviedol iba v predhovore.

Belovu editorskú metódu možno dobre vybadať z jeho vlastného vyjadrenia, ktoré uviedol v predhovore k Prodro-mu (§ XI): „Juraj Bohuš zostavil dejiny Spišskej župy, ktoré som ja usporiadal do nového poriadku a zaodel svojou dikciou.“ To isté oprávnene môžem predpokladať aj o Jonyho dizertácii o uhorskom nevoľníctve. Ako dôkaz nech poslúžia dva úryvky z Belových listov Bohušovi; prvý zo dňa 7. 12. 1719: „Nechcem pred Tebou tajiť, že som už celkom rozhodnutý, aby som Prodro-mus svojho celého diela, ak by to bolo možné, vydal ešte tejto zimy. Veľmi by som chcel, aby sa mohla doňho vložiť župa Spišská; dozaista by som nepripustil, aby sa vzdelaný svet nedozvedel, čím pričinením sa mi to podarilo . . . Najctihodnejší náš Mičinský mi odovzdal svoje príspevky, veľmi dôkladne vypracované, ktoré by som porovnal a pospájal s Tvojimi . . .“; druhý zo dňa 11. 1. 1720: „Kiež by som konečne mohol mať celý popis vašej župy. Lebo čo mi posielaš úryvky, isteže sú dobré všetky, lenže nemôžu byť zaradené do poriadku a prispôbené tomu štýlu, ktorým som si predsavzal napísať celé dielo.“ (Hubert Rösel: Listy Mateja Bela v Nemecku. Slovenská literatúra, 4, 1957, 223—4.)

Keď si predstavíme, že Bel chcel Jonyho rukopis prispôbiť tomu štýlu, ktorým si predsavzal napísať celé dielo, nevychádza to ináč, iba že musel celý spis prepísať, aby ho pripravil do tlače. Preto sa Jonyho dielko zachovalo v Belovom rukopise.

Bel si dielo Jána Jonyho nechcel privlastniť. Svedčia o tom dve citácie Jonyho diel, ktoré vyšli pod jeho plným menom. Až keď sa stalo, že spis nebol

zaradený do Prodrumu a rukopis zostal ležať u Bela, Bel zrejme uvažoval o jeho samostatnom vydaní, a to pod pseudonymom Lanius Carpathius. Po odstúpe rokov však už pozabudol, že v spise sú citácie Jonyho spisov vydaných pod plným menom a tak tieto miesta zostali v rukopise nezmenené. Za tejto situácie má opodstatnenie aj prívlastok „celeberrimus“ pri Belovom mene, aj keď je napísaný Belovou rukou. Keď spis nemal byť vydaný pod Belovým menom, takýto prívlastok je celkom samozrejímavý.

Ako podrobne uviedla Vyvíjalová, Bel robil dodatočné zásahy do hotového rukopisu najmenej na dva razy: zažltnutým atramentom a potom ešte raz čiernym atramentom. Ani nadpisy paragrafov, ktoré sú uvedené vždy na margu, neboli napísané súčasne s rukopisom vlastného textu rozpravy, pretože vo vlastnom texte dizertácie sa dôsledne zachováva pisanie „i“ aj v spoluhláskovom postavení, zatiaľ čo v nadpisoch paragrafov je v takýchto prípadoch „j“: de jure, hujus, juris, subjectorum, čo odpovedá úzu, zavádzanému v najbližších nasledujúcich rokoch. Tento úzus nachádzame napr. už v Jonyho diele „Commentatio historico-juridica de origine et progressu juris Hunno-Hungarici“, vydanom v roku 1727.

V tejto súvislosti chcem poukázať na poznámku, ktorú Jony uverejnil v tomto diele v roku 1727: „Superpondium de feudis Hungariae“ nechce započítať do počtu spisov právnickej literatúry o uhorských zákonoch, pokým snáď nebude daná príležitosť, aby o tomto predmete mohol obširnejšie uvažovať (Commentatio historico-juridica, s. 50). Túto poznámku interpretujem tak, že dôraz je na slove „occasio“ (príležitosť), z čoho možno vyvodiť, že Jony takto označil ťažkosti, s ktorými sa stretlo vydanie jeho rukopisu „De servitute Hungarica“. V závere tohto diela (§ 35, s. 91) Jony uvádza, že má ďalšie právnické dielka začaté a chce ich širšie spracovať a sprístupniť vzdelanému svetu.

Ešte čo sa týka pseudonymu Lanius Carpathius. Nie je to nijaký Belov kryptoným. „Karpatský mäsiar“ je iba výmyslom Márie Vyvíjalovej; dôkazy pre takýto výklad úplne chýbajú. Pod váhou vyššie uvedených dôkazov pre Jonyho autorstvo vychádza to na Jonyho pseudonym, ktorý mohol preňho vymyslieť aj sám Bel, pretože sa obával rozruchu, ktorý by bolo vydanie spisu o nevoľníctve vyvolalo. Slovo „Carpathius“ treba preložiť ako „Tatranský“, lebo tak sa v tom čase označovali Tatry (Prodromus, s. 71, 150). A „Lanius“ nemusí znamenať mäsiara, ale Lániho, jednoducho ako pseudonym, utvorený v Jonyho prípade napr. podľa jeho starej matky Márie Lányiovej a ujca Pavla Lányiho, ktorému Jony venoval svoje prvé dielo, akademickú dizertáciu v Jene v roku 1717.

Vyvíjalová tvrdí, že Bel v traktáte „De servitute Hungarica“ dokazoval vplyv rímskeho práva na uhorské zákonodarstvo a aj na Verböczyho Tripartitum a ako dôkaz uvádza § XVIII (s. rkp. 27–28). Pozrime sa však na toto miesto bližšie: „Jedno však predsa nechcem mlčky obísť, že práve citované časti Verböczyho Tripartita boli odvodené z rímskeho práva, akože to prehojného

prameňa takmer všetkých neskôr vynesných a ponajviac našich zákonov a že použitie tohože najvýznačnejšieho práva aj v tomto úseku je natoľko zrejmé, že by som s človekom, ktorý by sa odvážil o tom pochybovať, ako s takým, ktorý je celkom neznalý v dejinách ľudstva, nemal vôľu ani dišputovať.“ A autor dizertácie „De servitute Hungarica“ práve na tomto mieste pridáva už citovanú kľúčovú poznámku pp): „Bude možné tiež pridať našu rozpravu o používaní a vážnosti rímskeho práva v Uhorsku okolo výkladu o otcovskej moci, kde v predhovore nájdeš obširnejšie vyvodené, čo sme tu jedným slovom naznačili.“ Je nepochybné, že autorom citovaného spisu je Ján Jony. Preto si nijako neviem vysvetliť, ako Vyvíjalová vyvodila vyššie citovaný záver, že nie Jony, ale Bel dokazoval vplyv rímskeho práva na uhorské zákonodarstvo. Najmä keď sa na Jonyho vzťahuje aj pokračovanie citovanej časti: „Zaiste však aj o tomto raz, ak mi to dovoľia sily od boha uštedrené a bude na to čas, keď budeme vykladať o používaní a prameňoch rímskeho práva v Uhorsku všeobecne vo všetkých druhoch práva, budeme dišputovať sústavne.“ Už som uviedol, že autor tento sľub splnil, lenže nie v osobe Mateja Bela, ale Jána Jonyho, keď v roku 1718 v Levoči vydal pod svojím menom spis „De auctoritate iuris civilis Romanorum in regno Hungariae“.

Ešte niečo o ideovom zameraní rozpravy „De servitute Hungarica“. Z viacerých citácií z diela Efraima Gerharda možno vyvodiť, že autor dizertácie bol pod vplyvom ideí prirodzeného práva, ktoré sa v 17. a začiatkom 18. storočia rozvíjalo v Holandsku, Anglicku a Nemecku. Dialo sa tak na základe spisov holandského právnika a právneho filozofa Huga Grotia a anglického filozofa Thomasa Hobbesa, ktorých nasledovali: Immanuel Proeleus, Richard Cumberland, Samuel Pufendorf, Joannes Fridericus Hornius, Joannes Balthasar Wernher, Christianus Thomasius, Georgius Beierus, Joannes Wilhelm Bierling, Efraim Gerhard. Filozofický základ prirodzeného práva bol v učení stoikov, že treba žiť v zhode s prírodou. Efraim Gerhard definoval prirodzené právo ako znalosť životných pravidiel, ktoré sa predpisujú nato, aby sme podľa nich žili. Základom týchto pravidiel je zásada: „Čo nechceš, aby iní robili tebe, nerob ty iným!“ alebo: nikomu neslobodno ubližovať, čiže každému treba dať jeho právo, čo znamená, že nikoho neslobodno rušiť v užívaní toho, čo mu patrí. Dielo Efraima Gerharda „Delineatio iuris naturalis“ (Náčrt prirodzeného práva) vyšlo v Jene v roku 1712, teda päť rokov predtým, čo tam Jony dokončil právnické štúdiá a čo prišiel k napísaniu dizertácie „De servitute Hungarica“.

A na záver upozornenie, že môj názor na autorstvo rukopisného spisu „De servitute Hungarica“ našiel už uznanie a uplatnenie aj v zahraničnej literatúre. Známy maďarský historik Domokos Kásáry vo svojom nedávno vydanom rozsiahlom diele uznáva moje argumenty pre Jána Jonyho a uvádza o ňom, že v spise „De servitute Hungarica“ pod vplyvom nemeckého racionalizmu posúdil vzťahy uhorského poddanstva (Művelődés a XVIII. századi Magyarországon, Budapest 1980, s. 158).